

Authors' contribution

Wkład autorów:

- A. Study design/planning
zaplanowanie badań
- B. Data collection/entry
zebranie danych
- C. Data analysis/statistics
dane – analiza i statystyki
- D. Data interpretation
interpretacja danych
- E. Preparation of manuscript
przygotowanie artykułu
- F. Literature analysis/search
wyszukiwanie i analiza
literatury
- G. Funds collection
zebranie funduszy

**OUTREACH OF THE NATIONAL RURAL LIVELIHOODS MISSION
THROUGH SOCIAL AND FINANCIAL INCLUSION: PROGRESS SINCE
ITS INCEPTION**

**ZASIĘG NATIONAL RURAL LIVELIHOODS MISSION POPRZEZ
INTEGRACJĘ SPOŁECZNĄ I FINANSOWĄ: POSTĘP OD MOMENTU JEJ
POWSTANIA**

Pooja Gothwal^{1(B,C,E,F)}, Manoj Siwach^{1(A,D)}

¹Department of Economics, Chaudhary Devi Lal University, Sirsa, India

¹Wydział Ekonomii, Uniwersytet Chaudhary Devi Lal, Sirsa, Indie

Citation: Gothwal, P., Siwach, M. (2024). Outreach of the National Rural Livelihoods Mission through social and financial inclusion: progress since its inception / Zasięg National Rural Livelihoods Mission poprzez integrację społeczną i finansową: postęp od momentu powstania. *Economic and Regional Studies*, 17(4), 662-675. <https://doi.org/10.2478/ers-2024-0036>

ORIGINAL ARTICLE

JEL Code: B24, B26, B54

Submitted: June 2024

Accepted: November 2024

Tables: 2

Figures: 2

References: 13

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: E31, E24, C50

Zgłoszony: czerwiec 2024

Zaakceptowany: listopad 2024

Tabele: 2

Rysunki: 2

Literatura: 13

Abstract

Subject and purpose of work: The document is prepared with the objective of examining the outreach of the National Rural Livelihoods Mission through social and financial inclusion of women.

Materials and methods: The study is based primarily on secondary data to measure the inclusion of women in the National Rural Livelihoods Mission. Here, the inclusion criterion involves two major heads such as social inclusion and financial inclusion.

Results: The results of the study show that the implementation of the National Rural Livelihoods Mission (NRLM) has a positive impact on the social and financial inclusion of the rural poor.

Conclusions: The study shows a tremendous growth in the number of Self-Help Groups (SHGs) formed and provided financial assistance after the implementation of NRLM in India.

Keywords: outreach, social inclusion, financial inclusion, deprived section

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Dokument został przygotowany w celu zbadania zasięgu National Rural Livelihoods Mission poprzez społeczną i finansową integrację kobiet.

Materiały i metody: Badanie opiera się głównie na danych wtórnych w celu pomiaru włączenia kobiet do National Rural Livelihoods Mission. Kryterium włączenia obejmuje dwa główne obszary, takie jak włączenie społeczne i włączenie finansowe.

Wyniki: Wyniki badania pokazują, że wdrożenie National Rural Livelihoods Mission (NRLM) ma pozytywny wpływ na włączenie społeczne i finansowe ubogich mieszkańców obszarów wiejskich.

Wnioski: Badanie pokazuje ogromny wzrost liczby grup samopomocy utworzonych i otrzymujących pomoc finansową po wdrożeniu NRLM w Indiach.

Słowa kluczowe: wsparcie, integracja społeczna, integracja finansowa, uboga część społeczeństwa

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: Pooja Gothwal (ORCID: 0000-0001-6097-0218; pinnigothwal@gmail.com), Economics, CDLU, Sirsa, Bata colony, 125055, Sirsa, India.

Journal included in: AgEcon Search; AGRO; Arianta; Baidu Scholar; BazEkon; Cabell's Journalytics; CABI; CNKI Scholar; CNPIEC – cnpLINKer; Dimensions; DOAJ; EBSCO; ERIH PLUS; ExLibris; Google Scholar; Index Copernicus International; J-Gate; JournalTOCs; KESLI-NDSL; MIAR; MyScienceWork; Naver Academic; Naviga (Softweco); Polish Ministry of Science and Higher Education; QOAM; ReadCube, Research Papers in Economics (RePEc); SCILIT; Scite; Semantic Scholar; Sherpa/RoMEO; TDNet; Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WanFang Data; WorldCat (OCLC); X-MOL.

Copyright: © 2024, Pooja Gothwal, Manoj Siwach. Publisher: John Paul II University in Biała Podlaska, Poland.

Introduction

In contemporary times, the notion of inclusive rural development has gained significant traction within developing economies. Broadly construed, it entails enhancing the quality of life for all impoverished individuals. This concept encompasses two closely intertwined dimensions: social inclusion and financial inclusion. Social inclusion refers to advancing social progress among impoverished households, including efforts to promote gender equality, empower women-led institutions, and establish safety nets for marginalized groups such as Scheduled Castes (SCs), Scheduled Tribes (STs), and persons with disabilities.

Studies reveal a prominent constraint within the Indian economy in which the growth strategy is not adequately inclusive of several deprived segments mentioned above. Consequently, the exclusion of extremely impoverished and vulnerable groups raises concerns about the efficacy of rural development programs in India. In response to this challenge, the National Rural Livelihood Mission (NRLM) was instituted to mobilize and support rural poor households (Sarkar et al., 2024).

Within this mission, the adoption of "pro-poor inclusion criteria" was pivotal in selecting initial phase blocks. The NRLM has implemented various social inclusion strategies nationwide, including Participatory Identification of the Poor (PIP), state-specific poverty assessments, the promotion of inclusive community institutions and community cadres, priority targeting, and mobilization of Scheduled Caste/Scheduled Tribe (SC/ST) households, alongside vulnerability reduction measures such as the Vulnerability Reduction Fund (VRF), health, and food risk funds.

The concerted approach of universal social mobilization and participatory identification of the impoverished has been adopted to ensure that no impoverished household is overlooked. However, the present discourse posits that while self-help groups have made strides in financial inclusion, they have not fully succeeded in advancing the social inclusion of women. Against this backdrop, this paper is designed with the objective of examining the impact of self-help groups on both the social and financial inclusion of women.

Review of the literature

Ishtiyah and Mazhar (2019) conducted a study to evaluate the extent of outreach of microfinance institutions (MFIs) in Uttar Pradesh, using three key indicators: depth, breadth and length. The depth pertains to the analysis of the penetration of MFIs, breadth involves assessing the number of beneficiaries falling below the poverty line, and the length explores

Wstęp

W dzisiejszych czasach pojęcie inkluzywnego rozwoju obszarów wiejskich zyskało znaczną popularność w gospodarkach rozwijających się. Szeroko rozumiany, pociąga za sobą poprawę jakości życia wszystkich uboższych osób. Koncepcja ta obejmuje dwa ściśle powiązane ze sobą wymiary: włączenie społeczne i włączenie finansowe. Włączenie społeczne odnosi się do postępu społecznego wśród uboższych gospodarstw domowych, w tym wysiłków na rzecz promowania równości płci, wzmocnienia pozycji instytucji kierowanych przez kobiety i ustanowienia sieci bezpieczeństwa dla grup marginalizowanych, takich jak kasty planowe (SC), plemiona planowe (ST) i osoby niepełnosprawne.

Badania ujawniają znaczące ograniczenia w indyjskiej gospodarce, w której strategia wzrostu nie obejmuje w wystarczającym stopniu kilku wyżej wymienionych segmentów. W związku z tym wykluczenie skrajnie uboższych i wrażliwych grup budzi obawy co do skuteczności programów rozwoju obszarów wiejskich w Indiach. W odpowiedzi na to wyzwanie ustanowiono National Rural Livelihood Mission (NRLM), aby zmobilizować i wspierać ubogie gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich (Sarkar i in., 2024).

W ramach tej misji przyjęcie „pro-ubogich kryteriów włączenia” było kluczowe przy wyborze bloków początkowej fazy. NRLM wdrożyła różne strategie integracji społecznej w całym kraju, w tym partycypacyjną identyfikację ubogich (PIP), oceny ubóstwa w poszczególnych stanach, promowanie integracyjnych instytucji społecznościowych i kadr społeczności, priorytetowe ukierunkowanie i mobilizację gospodarstw domowych z kasty planowej / plemienia planowego (SC/ST), wraz ze środkami zmniejszania podatności na zagrożenia, takimi jak Fundusz Redukcji Podatności (VRF), zdrowie i fundusze ryzyka żywnościowego.

Przyjęto wspólne podejście polegające na powszechnej mobilizacji społecznej i partycypacyjnej identyfikacji uboższych, aby zapewnić, że żadne uboższe gospodarstwo domowe nie zostanie pominięte. Jednakże, obecny dyskurs zakłada, że chociaż grupy samopomocy poczyniły postępy w zakresie integracji finansowej, nie udało im się w pełni zwiększyć integracji społecznej kobiet. W tym kontekście niniejszy dokument ma na celu zbadanie wpływu grup samopomocy zarówno na społeczną, jak i finansową integrację kobiet.

Przegląd literatury

Ishtiyah i Mazhar (2019) przeprowadzili badanie w celu oceny zasięgu instytucji mikrofinansowych (MIF) w Uttar Pradesh, wykorzystując trzy kluczowe wskaźniki: głębokość, szerokość i długość. Głębokość odnosi się do analizy penetracji MIF, szerokość obejmuje ocenę liczby beneficjentów znajdujących się poniżej granicy ubóstwa, a długość bada związek między cyklami kredytowymi

the relationship between loan cycles and the income of beneficiaries. The findings reveal that MFIs in Uttar Pradesh extend their services to more than 66% of the rural population, indicating a wide-reaching outreach. However, concerns arise about the efficacy and poverty-alleviating impact of microfinance, particularly as it predominantly caters to individuals above the poverty line. Furthermore, the limited number of beneficiaries who access repeated loans suggests a deficiency in maintaining sustained participation, raising doubts about its effectiveness in poverty alleviation efforts. Consequently, the study underscores the need for MFIs to target the actual impoverished population to optimize their effectiveness in combating poverty.

Nandal and Hooda (2015) conducted a study focusing on Self-Help Groups (SHGs) in Haryana, where they observed that SHG beneficiaries exhibited enhanced access to institutional credit compared to participants in other programs. This increased access resulted in positive outcomes in terms of poverty alleviation and empowerment of women. However, despite these favorable outcomes, the study identified certain challenges, such as limited diversification in SHG activities and limitations in marketing efforts. These challenges underscored the necessity of addressing such issues to increase the overall effectiveness of SHGs in Haryana. Furthermore, the study revealed a relatively low level of microfinance penetration in the state in contrast to the national scale, with the formation of SHGs and loan disbursements falling short of predetermined targets. Additionally, an upsurge in gross Non-Performing Assets (NPAs) was observed. Consequently, the study stressed the need to address obstacles related to SHG activities and marketing strategies to improve performance outcomes in Haryana.

Das, D.K. (2020) conducted a study titled "Role of National Rural Livelihood Mission (NRLM) on the living standards of Scheduled Caste communities in Dhemaji and Lakhimpur districts of Assam," focusing on the vulnerable rural population. The study aimed to understand the impact of NRLM on improving the living standards of this section. It specifically targeted flood-prone areas with dense rural populations. The study had three main objectives: to assess the socioeconomic status of NRLM beneficiaries, to evaluate the impact of Self-Help Groups (SHGs) on improving living standards, and to identify the challenges faced by beneficiaries. Data collection involved both primary sources (questionnaires) and secondary sources (documents, books, etc.). A multistage sampling approach was employed, selecting four blocks initially, followed by 10 SHGs through random sampling, and ultimately surveying 140 beneficiaries. The findings revealed that rural women experienced socioeconomic improvements and started saving after joining SHGs.

a dochodami beneficjentów. Ustalenia pokazują, że MIF w Uttar Pradesh rozszerzają swoje usługi na ponad 66% ludności wiejskiej, co wskazuje na szeroki zasięg. Pojawiają się jednak obawy dotyczące skuteczności i wpływu mikrofinansowania na łagodzenie ubóstwa, zwłaszcza że jest ono przeznaczone głównie dla osób powyżej granicy ubóstwa. Co więcej, ograniczona liczba beneficjentów, którzy uzyskują dostęp do powtarzających się pożyczek, sugeruje braki w utrzymaniu trwałego uczestnictwa, budząc wątpliwości co do jego skuteczności w wysiłkach na rzecz ograniczania ubóstwa. W związku z tym badanie podkreśla potrzebę ukierunkowania MIF na faktycznie zubożałą populację, aby zoptymalizować ich skuteczność w zwalczaniu ubóstwa.

Nandal i Hooda (2015) przeprowadzili badanie skupiające się na grupach samopomocy w stanie Haryana, w którym zaobserwowali, że beneficjenci grup samopomocy wykazywali zwiększony dostęp do kredytów instytucjonalnych w porównaniu z uczestnikami innych programów. Ten zwiększony dostęp zaowocował pozytywnymi wynikami w zakresie ograniczania ubóstwa i wzmocnienia pozycji kobiet. Jednak pomimo tych korzystnych wyników, badanie zidentyfikowało pewne wyzwania, takie jak ograniczona dywersyfikacja działalności grup samopomocy i ograniczenia w działaniach marketingowych. Wyzwania te podkreśliły konieczność zajęcia się takimi kwestiami w celu zwiększenia ogólnej skuteczności SHG w Haryanie. Ponadto badanie ujawniło stosunkowo niski poziom penetracji mikrofinansowania w stanie w przeciwieństwie do skali krajowej, przy czym tworzenie grup samopomocy i wypłaty pożyczek nie osiągnęły wcześniej określonych celów. Dodatkowo zaobserwowano wzrost aktywów zagrożonych brutto (NPA). W związku z tym w badaniu podkreślono potrzebę usunięcia przeszkód związanych z działalnością grup samopomocy i strategiami marketingowymi w celu poprawy wyników w Haryanie.

Das, D.K. (2020) przeprowadził badanie zatytułowane „Rola National Rural Livelihood Mission (NRLM) na poziomie życia społeczności Scheduled Caste w dystryktach Dhemaji i Lakhimpur w Assam”, koncentrując się na wrażliwej ludności wiejskiej. Badanie miało na celu zrozumienie wpływu NRLM na poprawę standardów życia tej sekcji. Badanie dotyczyło w szczególności obszarów zagrożonych powodzią z gęstą populacją wiejską. Badanie miało trzy główne cele: ocenę statusu społeczno-ekonomicznego beneficjentów NRLM, ocenę wpływu grup samopomocy na poprawę standardów życia oraz identyfikację wyzwań stojących przed beneficjentami. Gromadzenie danych obejmowało zarówno źródła pierwotne (kwestionariusze), jak i wtórne (dokumenty, książki itp.). Zastosowano wieloetapowe podejście do doboru próby, wybierając początkowo cztery bloki, a następnie 10 grup samopomocy w drodze losowego doboru próby i ostatecznie ankietując 140 beneficjentów. Wyniki pokazały, że kobiety wiejskie doświadczyły poprawy społeczno-ekonomicznej i zaczęły oszczędzać po dołączeniu do grup samopomocy. Napotka-

However, they encountered challenges such as marketing and lack of skill training. In general, SHGs had a positive impact on rural women, raising their living standards. The author suggested improving the NRLM program by organizing orientation programs and workshops for rural youth, providing informal education to rural women to improve their abilities, and providing adequate marketing platforms for their products.

The paper titled "Social Inclusion and Self-Help Groups: Myth or Reality" Dinesha (2017) aims to explore the extent of social inclusion among women, especially dalit women, through Self Help Groups (SHGs) in Karnataka. The study objectives include discussing the social inclusion of women, evaluating the impact of SHGs on social inclusion, identifying challenges faced by women, and proposing policy recommendations. Research was carried out in the DK and Udipi Districts of Karnataka, using secondary and primary data. Structured interviews were conducted with 320 SHG members from various promoters (NGO, Co-operative, Government) representing Scheduled Castes, Scheduled Tribes, minorities, and other social groups. Results indicate that while SHGs have made strides in financial inclusion, they have not fully addressed the social inclusion of women, particularly dalit women. The limitations of the study include its focus on four taluks in two districts of Karnataka. Data analysis involved simple percentages, averages, and indices. The significance of the study lies in addressing the social exclusion of women through microfinance and understanding the factors that contribute to its success or failure. It concludes with policy suggestions, such as rotating office bearers, raising awareness among marginalized groups, providing income-generating activity training, and facilitating field exposure for group members. In essence, the study underscores the role of SHGs in fostering social inclusion while emphasizing the need for customized interventions to address the specific obstacles faced by marginalized women, especially dalit women, in accessing economic and social empowerment opportunities.

Suryavanshi and Agrawal (2023) in their paper entitled "Public Sector Banks and the Deendayal Antyodaya Yojana-National Rural Livelihood Mission (DAY-NRLM): Assessing their role in rural financial inclusion in Sagar District of Madhya Pradesh" evaluates the role of public sector banks in promoting rural financial inclusion through the DAY-NRLM initiative in Sagar District, Madhya Pradesh. The study aims to analyze the performance of public sector banks in the disbursement of loans and in managing outstanding amounts under the scheme. The results indicate significant achievements in SHG formation and loan disbursement targets. The discussion highlights the importance of SHGs, capacity building, and training

ły jednak wyzwania, takie jak marketing i brak szkolenia umiejętności. Ogólnie rzecz biorąc, grupy samopomocy miały pozytywny wpływ na kobiety wiejskie, podnosząc ich standard życia. Autor zasugerował ulepszenie programu NRLM poprzez organizowanie programów orientacyjnych i warsztatów dla młodzieży wiejskiej, zapewnienie nieformalnej edukacji kobietom wiejskim w celu poprawy ich umiejętności oraz zapewnienie odpowiednich platform marketingowych dla ich produktów.

Artykuł zatytułowany „Integracja społeczna i grupy samopomocy: Mit czy rzeczywistość” Dinesh (2017) ma na celu zbadanie zakresu integracji społecznej wśród kobiet, zwłaszcza kobiet dalit, poprzez grupy samopomocy w Karnatace. Cele badania obejmują omówienie integracji społecznej kobiet, ocenę wpływu grup samopomocy na integrację społeczną, identyfikację wyzwań stojących przed kobietami oraz zaproponowanie zaleceń politycznych. Badania przeprowadzono w dystryktach DK i Udupi w stanie Karnataka, wykorzystując dane wtórne i pierwotne. Przeprowadzono ustrukturyzowane wywiady z 320 członkami grup samopomocy pochodzącymi z różnych organizacji (pozarządowych, spółdzielczych, rządowych) reprezentujących Scheduled Castes, Scheduled Tribes, mniejszości i inne grupy społeczne. Wyniki wskazują, że chociaż grupy samopomocy poczyniły postępy w zakresie integracji finansowej, nie zajęły się w pełni integracją społeczną kobiet, zwłaszcza kobiet dalit. Ograniczenia badania obejmują skupienie się na czterech talukach w dwóch dystryktach Karnataki. Analiza danych obejmowała proste wartości procentowe, średnie i wskaźniki. Znaczenie badania polega na zajęciu się wykluczeniem społecznym kobiet poprzez mikrofinansowanie i zrozumieniu czynników, które przyczyniają się do jego sukcesu lub porażki. Badanie kończy się sugestiami dotyczącymi polityki, takimi jak rotacja członków zarządu, podnoszenie świadomości wśród zmarginalizowanych grup, zapewnianie szkoleń w zakresie działalności generującej dochód oraz ułatwianie członkom grupy kontaktu z terenem. Zasadniczo badanie podkreśla rolę SHG we wspieraniu integracji społecznej, podkreślając jednocześnie potrzebę dostosowanych interwencji w celu usunięcia konkretnych przeszkód napotykanych przez zmarginalizowane kobiety, zwłaszcza kobiety dalit, w dostępie do możliwości wzmocnienia pozycji ekonomicznej i społecznej.

Suryavanshi i Agrawal (2023) w swoim artykule zatytułowanym „Public Sector Banks and the Deendayal Antyodaya Yojana-National Rural Livelihood Mission (DAY-NRLM): Assessing their role in rural financial inclusion in Sagar District of Madhya Pradesh” oceniają rolę banków sektora publicznego w promowaniu włączenia finansowego obszarów wiejskich poprzez inicjatywę DAY-NRLM w dystrykcie Sagar w stanie Madhya Pradesh. Badanie ma na celu analizę wyników banków sektora publicznego w zakresie wypłaty pożyczek i zarządzania niespłaconymi kwotami w ramach programu. Wyniki wskazują na znaczące osiągnięcia w tworzeniu grup samopomocy

in empowering rural women and families to alleviate poverty. Top of Form

The study was conducted to measure the empowerment of women, especially in developing countries, through domestic decision making (Banerjee et al., 2020). Socioeconomic upliftment is the key to women's empowerment. Since the majority of the female population resides in rural areas, it highlights the role of rural initiatives to empower the rural poor. The study highlights that empowered women can positively contribute to the growth of an economy. Thus, it became essential to invest in women-centered rural initiatives to sustain the overall growth of an economy. With this central theme, the study indicates that the upliftment of rural women is essential to achieve higher levels of growth.

Singh and Kundu (2021) analyzed women's empowerment using a multidimensional approach. They used PEST (Political, Economic, Social and Technological) factors to analyze the beneficiaries of the National Rural Livelihoods Mission (NRLM). The study was of primary nature, conducted in the Morigaon district, Assam. Sample of 459 was selected using nonprobability sampling. To analyze the impact of the National Rural Livelihoods Mission on the empowerment of women, chi-square test. The study finds a positive relationship between the implementation of the National Rural Livelihoods Mission (NRLM) and women's empowerment.

Objectives of the study

The present study focuses mainly on investigating the outreach of the National Rural Livelihoods Mission through two inclusion criteria, namely: social inclusion and financial inclusion.

Measure the extent of National Rural Livelihoods Mission in terms of growth of community-based organization, i.e. Self-Help groups.

Measure the extent of the National Rural Livelihoods Mission in terms of providing financial assistance.

Research methodology

The study focuses on measuring the extent of the National Rural Livelihoods Mission by targeting two basic indicators: social inclusion and financial inclusion. These indicators are of greater importance for analyzing the performance of rural development programs aimed at community organizations.

In this study, a secondary source of data is used. In addition, information from annual reports of concerned ministries is used to collect the relevant and necessary

i wypłacie pożyczek. Dyskusja podkreśla znaczenie grup samopomocy, budowania potencjału i szkoleń we wzmacnianiu pozycji kobiet wiejskich i rodzin w celu złagodzenia ubóstwa.

Badanie zostało przeprowadzone w celu zmierzenia wzmocnienia pozycji kobiet, zwłaszcza w krajach rozwijających się, poprzez podejmowanie decyzji krajowych (Banerjee i in, 2020). Podniesienie statusu społeczno-ekonomicznego jest kluczem do wzmocnienia pozycji kobiet. Ponieważ większość populacji kobiet zamieszkuje obszary wiejskie, badanie podkreśla rolę inicjatyw wiejskich mających na celu wzmocnienie pozycji ubogiej ludności wiejskiej. Badanie podkreśla, że wzmocnione kobiety mogą pozytywnie przyczynić się do wzrostu gospodarczego. Dlatego też niezbędne stało się inwestowanie w inicjatywy wiejskie skoncentrowane na kobietach, aby utrzymać ogólny wzrost gospodarki. W związku z tym głównym tematem, badanie wskazuje, że poprawa sytuacji kobiet wiejskich jest niezbędna do osiągnięcia wyższego poziomu wzrostu.

Singh i Kundu (2021) przeanalizowali wzmocnienie pozycji kobiet przy użyciu wielowymiarowego podejścia. Wykorzystali oni czynniki PEST (polityczne, ekonomiczne, społeczne i technologiczne) do analizy beneficjentów National Rural Livelihoods Mission (NRLM). Badanie miało charakter pierwotny i zostało przeprowadzone w dystrykcie Morigaon w stanie Assam. Próbę 459 osób wybrano przy użyciu losowania nieprobabilistycznego. Aby przeanalizować wpływ National Rural Livelihoods Mission na wzmocnienie pozycji kobiet, zastosowano test chi-kwadrat. Badanie wykazało pozytywny związek między wdrożeniem National Rural Livelihoods Mission (NRLM) a wzmocnieniem pozycji kobiet.

Cele badania

Niniejsze badanie koncentruje się głównie na zbadaniu zasięgu National Rural Livelihoods Mission poprzez dwa kryteria włączenia, a mianowicie: włączenie społeczne i włączenie finansowe.

Pomiar zakresu National Rural Livelihoods Mission pod względem wzrostu organizacji opartych na społeczności, tj. grup samopomocy.

Pomiar zakresu National Rural Livelihoods Mission pod względem zapewniania pomocy finansowej.

Metodyka badania

Badanie koncentruje się na pomiarze zakresu National Rural Livelihoods Mission poprzez ukierunkowanie na dwa podstawowe wskaźniki: włączenie społeczne i włączenie finansowe. Wskaźniki te mają większe znaczenie dla analizy wyników programów rozwoju obszarów wiejskich skierowanych do organizacji społecznych.

W niniejszym badaniu wykorzystano wtórne źródło danych. Ponadto do zebrania odpowiednich i niezbędnych informacji wykorzystano informacje z rocznych

information. In addition to various secondary data and information from official and government websites, existing theories of rural development and literature are also considered to support or criticize the results of the study.

The study period is used from 1985 to 2023, because before the implementation of NRLM, rural poor were also mobilized into Self-help groups SHGs based on Prof. Yunus's Model. National Rural Livelihoods Mission was launched on June 2011. After the implementation of NRLM, the existing SHGs along with the new SHGs were merged under NRLM.

A tabular presentation of actual figures and trend lines is used to depict the performance of NRLM in terms of social inclusion and financial inclusion.

Outreach of the National Rural Livelihoods Mission: An Overview

Since its inception, the National Rural Livelihoods Mission has played a significant role in meeting the requirements of India's rural people. By taking a holistic approach, the mission has explored the social inclusion of marginalized communities in addition to its main goal of economic development. Through the encouragement of self-help groups, the provision of training for skill development and the facilitation of access to financial services, NRLM has been instrumental in improving the socioeconomic status of rural households (Sarkar et al., 2024).

The National Rural Livelihoods Mission has had a tremendous impact that goes well beyond simple economic development. By giving marginalized communities a voice in their own development and focusing on them particularly, the mission has been successful in promoting a sense of social inclusion. NRLM has been able to address the underlying social barriers that have prevented these communities from accessing opportunities for growth and success by supporting self-help groups and offering skill development courses (Sarkar et al., 2024).

Furthermore, by ensuring that marginalized communities are not left behind in the financial landscape, the mission's emphasis on providing access to financial services has prepared the path for social inclusion in addition to contributing to economic stability. Furthermore, NRLM has helped to break down societal barriers and advance gender equality in rural regions by actively integrating women in a variety of activities.

In addition to emphasizing the concrete dimensions of economic empowerment, the comprehensive approach of NRLM has recognized the importance of tackling social inclusion as a major factor in the sustainable development of rural India.

In this study, we examine the outreach of NRLM and how it has impact on social inclusion since its inception. The missions' initiatives, strategies, and achievements

raportów odpowiednich ministerstw. Oprócz różnych danych wtórnych i informacji z oficjalnych i rządowych stron internetowych, istniejące teorie rozwoju obszarów wiejskich i literatura są również brane pod uwagę w celu wsparcia lub krytyki wyników badania.

Okres badania obejmuje lata 1985-2023, ponieważ przed wdrożeniem NRLM ubodzy na wsi byli również mobilizowani do grup samopomocy SHG w oparciu o model prof. National Rural Livelihoods Mission została uruchomiona w czerwcu 2011 roku. Po wdrożeniu NRLM istniejące grupy samopomocy wraz z nowymi grupami zostały połączone w ramach NRLM.

Tabelaryczna prezentacja rzeczywistych danych liczbowych i linii trendu służy do zobrazowania wyników NRLM w zakresie integracji społecznej i finansowej.

Zasięg National Rural Livelihoods Mission: Podsumowanie

Od samego początku National Rural Livelihoods Mission odgrywała znaczącą rolę w zaspokajaniu potrzeb ludności wiejskiej w Indiach. Przyjmując holistyczne podejście, misja zbadała włączenie społeczne zmarginalizowanych społeczności oprócz głównego celu, jakim jest rozwój gospodarczy. Poprzez zachęcanie do tworzenia grup samopomocy, zapewnianie szkoleń w zakresie rozwoju umiejętności i ułatwianie dostępu do usług finansowych, NRLM odegrała kluczową rolę w poprawie statusu społeczno-ekonomicznego wiejskich gospodarstw domowych (Sarkar i in., 2024).

National Rural Livelihoods Mission miała ogromny wpływ, który wykracza daleko poza zwykły rozwój gospodarczy. Dając zmarginalizowanym społecznościom głos w ich własnym rozwoju i skupiając się na nich w szczególności, misja odniosła sukces w promowaniu poczucia integracji społecznej. NRLM był w stanie zająć się podstawowymi barierami społecznymi, które uniemożliwiły tym społecznościom dostęp do możliwości rozwoju i sukcesu poprzez wspieranie grup samopomocy i oferowanie kursów rozwoju umiejętności (Sarkar i in., 2024).

Ponadto, zapewniając, że zmarginalizowane społeczności nie zostaną pozostawione w tyle w krajobrazie finansowym, nacisk misji na zapewnienie dostępu do usług finansowych przygotował ścieżkę do integracji społecznej, a także przyczynił się do stabilności gospodarczej. Ponadto NRLM pomógł przełamać bariery społeczne i zwiększyć równość płci w regionach wiejskich poprzez aktywną integrację kobiet w różnych działaniach.

Oprócz podkreślania konkretnych wymiarów wzmocnienia pozycji ekonomicznej, kompleksowe podejście NRLM uznało znaczenie włączenia społecznego jako głównego czynnika zrównoważonego rozwoju wiejskich Indii.

W tym badaniu analizujemy zasięg NRLM i jego wpływ na włączenie społeczne od momentu jego powstania. Inicjatywy, strategie i osiągnięcia misji w docieraniu do wykluczonych grup społecznych zostaną prze-

in reaching out to excluded groups of society will be examined to provide a full picture of its progress. Furthermore, we will look at the problems that NRLM faces, as well as the potential that exists for it to expand its reach and create social inclusion in rural India.

Evaluating Progress: NRLM since its inception

Since NRLM follows a multifaceted approach for inclusion and upliftment of the poorest of the poor. The three main pillars, which NRLM used as key instruments for empowering rural poor are: social inclusion, financial inclusion, and capacity building (Sarkar et al. 2024). For providing financial assistance, training, and skills, it is essential to mobilize the poor into a Community-Based Organization (CBO) under NRLM. This paper takes into account two main criteria, namely social inclusion and financial inclusion, to evaluate the progress of NRLM.

Social inclusion through National Rural Livelihoods Mission (NRLM):

The National Rural Livelihoods Mission (NRLM) was launched in 2011 by the Government of India to help rural poor, especially those living below the poverty line, improve their lives sustainably. NRLM has worked to form and strengthen Self-Help Groups (SHGs), particularly among women, empowering them economically. Across the country, millions of these groups have been established under NRLM.

NRLM's focus on social inclusion extends to various aspects to uplift marginalized groups in rural areas. Here are some of the key areas NRLM addresses:

- i. **Gender Inclusion:** NRLM emphasizes gender inclusion by encouraging the formation and growth of women-centric SHGs. It aims to increase women's participation in decision making, economic activities, and community development projects. Programs like Mahila Kisan Sashaktikaran Pariyojana (MKSP) also work to enhance women's roles in agriculture and related fields (Kumar et al., 2023).
- ii. **Inclusion of Marginalized Communities:** NRLM targets marginalized communities like Scheduled Castes (SCs), Scheduled Tribes (STs), and Other Backward Classes (OBCs), ensuring they're included and represented in development efforts. Special provisions are made to address their specific needs such as access to resources, skill development, and market opportunities.
- iii. **Geographical Inclusion:** NRLM aims to reach even the most remote and inaccessible areas, ensuring that all regions benefit from rural development efforts. By expanding its reach to underserved regions, NRLM addresses geographic inequalities, fostering inclusive growth in rural landscapes.

analizowane, aby zapewnić pełny obraz jej postępów. Ponadto przyjrzymy się problemom, z jakimi boryka się NRLM, a także potencjałowi, jaki istnieje, aby rozszerzyć swój zasięg i stworzyć integrację społeczną na wiejskich obszarach Indii.

Ocena postępów: NRLM od momentu powstania

Ponieważ NRLM stosuje wieloaspektowe podejście do integracji i podnoszenia poziomu najbiedniejszych z biednych. Trzy główne filary, które NRLM wykorzystał jako kluczowe instrumenty wzmocnienia pozycji ubogich na obszarach wiejskich, to: włączenie społeczne, włączenie finansowe i budowanie potencjału (Sarkar i in. 2024). Aby zapewnić pomoc finansową, szkolenia i umiejętności, konieczne jest zmobilizowanie ubogich do organizacji opartej na społeczności (CBO) w ramach NRLM. Niniejszy dokument uwzględnia dwa główne kryteria, a mianowicie włączenie społeczne i włączenie finansowe, w celu oceny postępów NRLM.

Integracja społeczna poprzez National Rural Livelihoods Mission (NRLM):

National Rural Livelihoods Mission (NRLM) została uruchomiona w 2011 r. przez rząd Indii, aby pomóc ubogim mieszkańcom obszarów wiejskich, zwłaszcza tym żyjącym poniżej granicy ubóstwa, w zrównoważonej poprawie ich życia. NRLM działa na rzecz tworzenia i wzmocnienia grup samopomocy szczególnie wśród kobiet, wzmacniając ich pozycję ekonomiczną. W całym kraju w ramach NRLM utworzono miliony takich grup.

Nacisk NRLM na integrację społeczną rozciąga się na różne aspekty podnoszenia marginalizowanych grup na obszarach wiejskich. Oto niektóre z kluczowych obszarów, którymi zajmuje się NRLM:

- i. **Włączenie płci:** NRLM kładzie nacisk na integrację płci poprzez zachęcanie do tworzenia i rozwoju grup samopomocy zorientowanych na kobiety. Ma to na celu zwiększenie udziału kobiet w podejmowaniu decyzji, działalności gospodarczej i projektach rozwoju społeczności. Programy takie jak Mahila Kisan Sashaktikaran Pariyojana (MKSP) również działają na rzecz zwiększenia roli kobiet w rolnictwie i dziedzinach pokrewnych (Kumar i in., 2023).
- ii. **Włączenie zmarginalizowanych społeczności:** NRLM jest skierowany do zmarginalizowanych społeczności, takich jak Scheduled Castes (SC), Scheduled Tribes (ST) i Other Backward Classes (OBC), zapewniając ich włączenie i reprezentację w wysiłkach na rzecz rozwoju. Specjalne przepisy mają na celu zaspokojenie ich specyficznych potrzeb, takich jak dostęp do zasobów, rozwój umiejętności i możliwości rynkowe.
- iii. **Włączenie geograficzne:** NRLM ma na celu dotarcie nawet do najbardziej odległych i niedostępnych obszarów, zapewniając wszystkim regionom korzyści z wysiłków na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

- iv. Disability Inclusion: Recognizing the importance of disability inclusion, NRLM works to create opportunities for People with Disabilities (PwDs) to participate in livelihood activities and community projects. Efforts include providing skill training, assistive devices, and support services to help PwDs overcome obstacles and achieve economic independence.
- v. Social Empowerment: NRLM promotes social empowerment by building the capacity of rural communities, including SHG members, to advocate for their rights, access rights, and engage in local governance (Sarkar et al., 2024). Encourages the formation of federations and networks to amplify the voices of marginalized groups, facilitating collective action for social change.
- vi. Inclusive Growth and Livelihood Diversification: NRLM focuses on promoting inclusive growth by diversifying livelihood options and improving income-generating opportunities for rural households. It supports initiatives related to agriculture, livestock rearing, non-farm enterprises, and skill development, catering to the diverse needs and aspirations of communities (Tiwari, 2017).

By addressing these aspects of social inclusion, NRLM aims to create an environment in which all rural households, regardless of their socioeconomic status, gender, caste or disability, can actively participate and benefit from rural development and livelihood improvement initiatives.

Table 1 represents the growth of Community-Based Organizations (CBOs) formed under NRLM. In 1980-85 no. of SHGs promoted were 0.05 lakhs because it was the initial phase of mobilizing rural poor in in SHGs. During the period of 1980 to 2010 the no. of SHGs increased up to only 0.88 lakhs only. The reason behind this slow-paced growth was that more focus was given on providing finance rather than mobilizing the poorest of the poor under such schemes. In 2011, for uplifting the lives of poor, a scheme called National Rural Livelihoods Mission (NRLM), was implemented in a mission mode project with due important on inclusion of rural poor in a CBOs such as SHGs, VOs and CRPs. The growth of SHGs from 0.88 lakhs to 35.94 lakhs depicts the effective implementation of NRLM during the period of 2010-20. However, there was a decline in the formation of SHGs during the period of 2020-23, it may be due to COVID-19. Because during this period social gatherings and group meetings were prohibited and new groups were not encouraged like in the earlier phase.

- Rozszerzając swój zasięg na niedostatecznie obsługiwane regiony, NRLM zajmuje się nierównościami geograficznymi, wspierając rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu na obszarach wiejskich.
- iv. Integracja osób niepełnosprawnych: Uznając znaczenie integracji osób niepełnosprawnych, NRLM pracuje nad stworzeniem możliwości dla osób niepełnosprawnych do udziału w działaniach związanych z utrzymaniem i projektach społecznych. Wysiłki obejmują zapewnienie szkolenia umiejętności, urządzeń wspomagających i usług wsparcia, aby pomóc osobom niepełnosprawnym w pokonywaniu przeszkód i osiągnięciu niezależności ekonomicznej.
- v. Upodmiotowienie społeczne: NRLM promuje upodmiotowienie społeczne poprzez budowanie zdolności społeczności wiejskich, w tym członków grup samopomocy, do obrony swoich praw, uzyskiwania dostępu do praw i angażowania się w lokalne zarządzanie (Sarkar i in., 2024). Zachęca do tworzenia federacji i sieci w celu wzmocnienia głosu marginalizowanych grup, ułatwiając zbiorowe działania na rzecz zmian społecznych.
- vi. Wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu i dywersyfikacja źródeł utrzymania: NRLM koncentruje się na promowaniu wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu poprzez dywersyfikację źródeł utrzymania i poprawę możliwości generowania dochodów dla wiejskich gospodarstw domowych. Wspiera inicjatywy związane z rolnictwem, hodowlą zwierząt, przedsiębiorstwami pozarolniczymi i rozwojem umiejętności, zaspokajając różnorodne potrzeby i aspiracje społeczności (Tiwari, 2017).

Zajmując się tymi aspektami integracji społecznej, NRLM ma na celu stworzenie środowiska, w którym wszystkie wiejskie gospodarstwa domowe, niezależnie od ich statusu społeczno-ekonomicznego, płci, kasty lub niepełnosprawności, mogą aktywnie uczestniczyć i czerpać korzyści z rozwoju obszarów wiejskich i inicjatyw poprawy warunków życia.

Tabela 1 przedstawia wzrost liczby organizacji społecznych (CBO) utworzonych w ramach NRLM. W latach 1980-85 liczba promowanych grup samopomocy wynosiła 0,05 lakhs, ponieważ była to początkowa faza mobilizacji ubogiej ludności wiejskiej w grupach samopomocy. W okresie 1980-2010 liczba grup samopomocy wzrosła do zaledwie 0,88 lakhs. Powodem tego powolnego wzrostu było to, że większy nacisk położono na zapewnienie finansowania niż na mobilizację najbiedniejszych z biednych w ramach takich programów. W 2011 r., w celu poprawy życia ubogich, program o nazwie National Rural Livelihoods Mission (NRLM) został wdrożony w ramach projektu w trybie misji, z należyтым naciskiem na włączenie ubogich z obszarów wiejskich do CBO, takich jak SHG, VO i CRP. Wzrost liczby SHG z 0,88 lakhs do 35,94 lakhs świadczy o skutecznym wdrażaniu NRLM w latach 2010-20. Jednak w okresie 2020-23 nastąpił spadek

tworzenia SHG, co może być spowodowane COVID-19. Ponieważ w tym okresie spotkania towarzyskie i spotkania grupowe były zabronione, a nowe grupy nie były zachęcane, jak we wcześniejszej fazie.

Na Rysunku 1 linie trendu wyraźnie pokazują, że szczytowym okresem powstawania SHG był okres uruchomienia i wdrożenia NRLM w Indiach. Tendencja spadkowa pokazuje, że nowe SHG powstały po okresie 2020-23, ale w malejącym tempie.

Table 1. The growth of Community-Based Organizations formed under NRLM

Tabela 1. Wzrost liczby organizacji społecznych utworzonych w ramach NRLM

Category/ Kategoria	Number of SHGs Promoted (in Lakh)/ Liczba promowanych SHG (w Lakh)	Number of households mobilized into SHGs (in Lakhs)/ Liczba gospodarstw domowych zmobilizowanych do SHG (w tys.)	Number of VOs Promoted (in thousands)/ Liczba promowanych organizacji VO (w tys.)	Number of C.R.P. Developed (in thousands)/ Liczba opracowanych C.R.P. (w tys.)
1980-1985	0.05	0.48	0.02	0.60
1985-1990	0.00	0.01	0.02	0.38
1990-1995	0.02	0.22	0.06	0.29
1995-2000	0.26	2.94	2.00	0.39
2000-2005	0.27	2.98	30.08	1.73
2005-2010	0.88	9.86	29.33	8.00
2010-2015	26.82	295.97	58.32	73.26
2015-2020	35.94	391.48	177.56	236.07
2020-2023	5.43	55.70	32.17	18.40

Source: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (official website of National Rural Livelihoods Mission).

Źródło: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (oficjalna strona National Rural Livelihoods Mission).

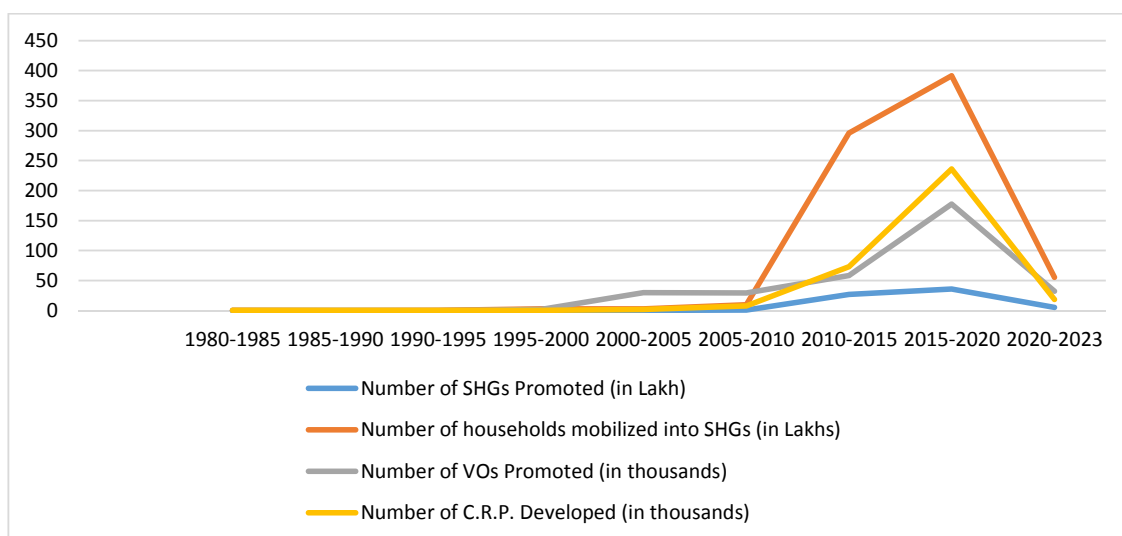

Figure 1. Social Inclusion through National Rural Livelihoods Mission

Rysunek 1. Integracja społeczna poprzez National Rural Livelihoods Mission

Source: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (official website of National Rural Livelihoods Mission).

Źródło: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (oficjalna strona National Rural Livelihoods Mission).

Financial inclusion through National Rural Livelihoods Mission (NRLM)

Financial inclusion through the National Rural Livelihoods Mission (NRLM) is the key to fostering inclusive rural development (Tiwari, 2017). NRLM acknowledges the importance of enabling rural households, especially those of marginalized backgrounds, to access financial services, thus boosting their economic empowerment and livelihoods. NRLM adopts a multifaceted approach to financial inclusion, spanning strategies such as:

- i. Facilitating access to formal banking: NRLM promotes the establishment of bank branches and correspondents in underserved rural areas, granting access to essential services such as savings, credit, insurance, and remittances.
- ii. Fostering self-help groups (SHGs): NRLM supports the formation and strengthening of SHGs, particularly among women, facilitating collective savings and credit activities for income generation and financial support (Nagaraj et al., 2009).
- iii. Linking SHGs with formal financial institutions: NRLM facilitates the connection of SHGs with banks, promoting financial discipline and creditworthiness, thereby enabling access to loans and other financial products.
- iv. Promoting financial literacy: NRLM conducts programs to educate rural households, especially women and marginalized groups, about financial planning, savings, borrowing, and investing, empowering informed financial decision-making.

Włączenie finansowe poprzez Krajową Misję Wiejskich Środków Utrzymania (NRLM)

Włączenie finansowe poprzez National Rural Livelihoods Mission (NRLM) jest kluczem do wspierania inkluzywnego rozwoju obszarów wiejskich (Tiwari, 2017). NRLM uznaje znaczenie umożliwienia wiejskim gospodarstwom domowym, zwłaszcza tym z marginalizowanych środowisk, dostępu do usług finansowych, zwiększając w ten sposób ich pozycję ekonomiczną i źródła utrzymania. NRLM przyjmuje wieloaspektowe podejście do integracji finansowej, obejmujące strategie takie jak:

- i. Ułatwianie dostępu do bankowości formalnej: NRLM promuje tworzenie oddziałów bankowych i korespondentów na obszarach wiejskich o słabo rozwiniętej infrastrukturze, zapewniając dostęp do podstawowych usług, takich jak oszczędności, kredyty, ubezpieczenia i przekazy pieniężne.
- ii. Wspieranie grup samopomocy (SHG): NRLM wspiera tworzenie i wzmacnianie grup samopomocy, szczególnie wśród kobiet, ułatwiając zbiorowe działania oszczędnościowe i kredytowe w celu generowania dochodów i wsparcia finansowego (Nagaraj i in., 2009).
- iii. Łączenie SHG z formalnymi instytucjami finansowymi: NRLM ułatwia łączenie SHG z bankami, promując dyscyplinę finansową i zdolność kredytową, umożliwiając tym samym dostęp do pożyczek i innych produktów finansowych.
- iv. Promowanie wiedzy finansowej: NRLM prowadzi programy mające na celu edukację wiejskich gospodarstw domowych, zwłaszcza kobiet i grup marginalizowanych, w zakresie planowania finansowego, oszczędza-

- v. Encouraging innovative financial solutions: NRLM explores digital financial services, mobile banking, and microinsurance to address barriers to financial inclusion in remote rural areas, using technology to expand service reach and improve efficiency.

Overall, NRLM's financial inclusion efforts empower rural households, alleviate poverty, and stimulate inclusive economic growth, nurturing resilience, productivity, and well-being within these communities.

Table 2 represents the role of NRLM in providing financial inclusion to the rural poor. Under NRLM, SHGs were provide Revolving Fund (RF) of Rs. 10,000-15,000 and Community Investment Fund (CIF) for increasing the growth of financial inclusion. During the period of 1980 to 2010, the no. of SHGs provided RF was increased from 0.03 to 53.71 and no. of SHGs providing CIF was increased from 0.00 to 0.18. However, the period of implementation of NRLM, i.e. from 2010-2020 shows a tremendous increase in no. of SHGs providing RF from 3459.46 lakhs to 198859.88 lakhs and no. of SHGs providing CIF increases from 0.18 to 935.28 lakhs.

In Figure 2 trend lines show the number of SHGs provided RF and CIF continuously increasing in and the peak period of its growth was the period (2010 onward) of implementation of NRLM in India.

- nia, pożyczania i inwestowania, umożliwiając podejmowanie świadomych decyzji finansowych.
- v. Zachęcanie do innowacyjnych rozwiązań finansowych: NRLM bada cyfrowe usługi finansowe, bankowość mobilną i mikroubezpieczenia w celu usunięcia barier w integracji finansowej na odległych obszarach wiejskich, wykorzystując technologię do rozszerzenia zasięgu usług i poprawy wydajności.

Ogólnie rzecz biorąc, wysiłki NRLM na rzecz włączenia finansowego wzmacniają pozycję wiejskich gospodarstw domowych, łagodzą ubóstwo i stymulują wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu, pielęgnując odporność, produktywność i dobrobyt w tych społecznościach.

Tabela 2 przedstawia rolę NRLM w zapewnianiu integracji finansowej ubogim mieszkańcom obszarów wiejskich. W ramach NRLM, SHGs otrzymały Fundusz Rewolwingowy (RF) w wysokości 10 000-15 000 Rs oraz Fundusz Inwestycji Społecznościowych (CIF) w celu zwiększenia wzrostu integracji finansowej. W okresie od 1980 do 2010 roku liczba SHG dostarczających RF wzrosła z 0,03 do 53,71, a liczba SHG dostarczających CIF wzrosła z 0,00 do 0,18. Jednak okres wdrażania NRLM, tj. w latach 2010-2020, pokazuje ogromny wzrost liczby SHG dostarczających RF z 3459,46 lakhs do 198859,88 lakhs, a liczba SHG dostarczających CIF wzrasta z 0,18 do 935,28 lakhs.

Na Rysunku 2 linie trendu pokazują, że liczba SHG dostarczających RF i CIF stale rośnie, a szczytowym okresem wzrostu był okres (od 2010 r.) wdrażania NRLM w Indiach.

Table 2. Financial Inclusion through the National Rural Livelihoods Mission

Tabela 2. Integracja finansowa poprzez National Rural Livelihoods Mission

Category/ Kategoria	RF	No. SHGs Provided RF	CIF	No. SHGs Provided CIF
1980-1985	2.30	0.03	1.00	0.00
1985-1990	0.50	0.01	0.00	0.00
1990-1995	1.48	0.02	0.00	0.00
1995-2000	5.48	0.05	0.00	0.00
2000-2005	224.37	2.09	16.29	0.01
2005-2010	3459.46	53.71	101.26	0.18
2010-2015	38142.88	307.98	62689.48	105.89
2015-2020	198859.88	1401.08	582112.89	935.28
2020-2023	70735.42	491.79	230873.69	371.39

Source: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (official website of National Rural Livelihoods Mission).

Źródło: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (oficjalna strona internetowa National Rural Livelihoods Mission).

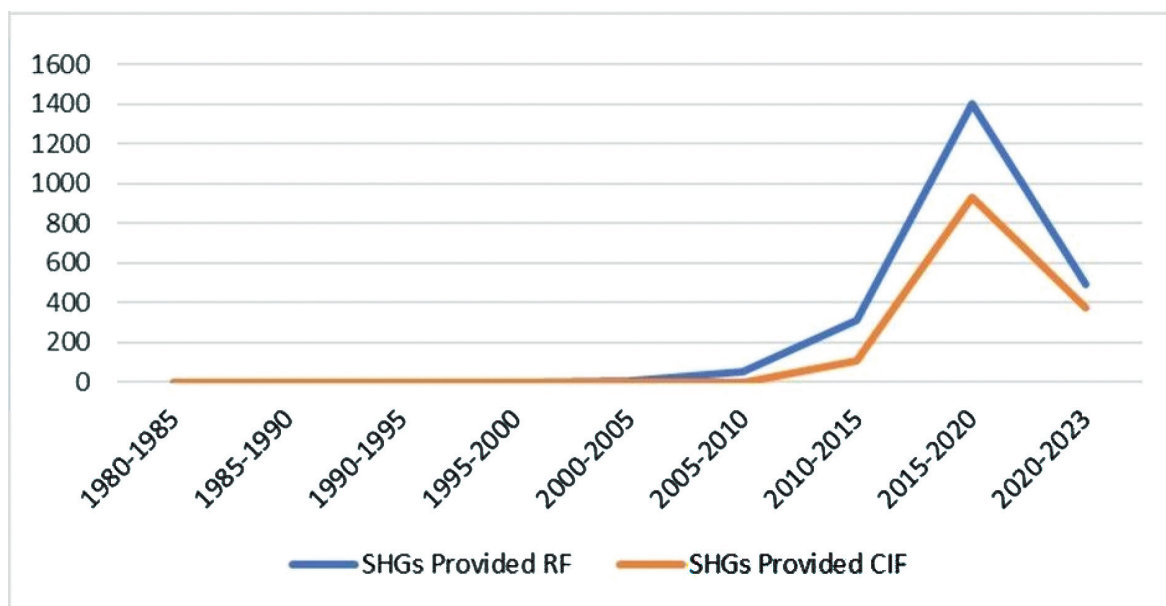

Figure 2. Financial Inclusion through National Rural Livelihoods Mission

Rysunek 2. Integracja finansowa poprzez National Rural Livelihoods Mission

Source: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (official website of the National Rural Livelihoods Mission).

Źródło: <https://nrlm.gov.in/outerReportAction.do?methodName=showIndex#gsc.tab=0> (oficjalna strona internetowa National Rural Livelihoods Mission).

Critical insight

These figures and diagrams indicate that the political strategy to educate the rural poor through CBOs and SHGs has been fruitful. By involving women and marginalized groups in financial decision-making and economic activities, the mission promotes inclusive growth. This political approach helps align rural development with India's broader agenda of poverty alleviation and empowerment of women.

Conclusions

The National Rural Livelihoods Mission (NRLM) has played a crucial role in promoting social and financial inclusion among rural communities, with a particular focus on women and marginalized groups (Gothwal and Siwach, 2023). The implementation of NRLM has resulted in a substantial increase in the formation of Self-Help Groups (SHGs) and the provision of financial assistance. Key figures demonstrate significant growth in the number of SHGs provided with the Revolving Fund (RF) and Community Investment Fund (CIF) over the years (Parida and Sinha, 2010).

The NRLM's implementation has successfully advanced both social and financial inclusion. As the document illustrates through Table 1, the growth of SHGs was particularly impressive after NRLM's

Krytyczne spojrzenie

Liczby i wykresy wskazują, że strategia polityczna mająca na celu edukację ubogiej ludności wiejskiej za pośrednictwem CBO i SHG była owocna. Angażując kobiety i grupy marginalizowane w podejmowanie decyzji finansowych i działalność gospodarczą, misja promuje wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu. Takie podejście polityczne pomaga dostosować rozwój obszarów wiejskich do szerszej agendy Indii w zakresie ograniczania ubóstwa i wzmacniania pozycji kobiet.

Podsumowanie

National Rural Livelihoods Mission (NRLM) odegrała kluczową rolę w promowaniu włączenia społecznego i finansowego wśród społeczności wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i grup marginalizowanych (Gothwal i Siwach, 2023). Wdrożenie NRLM zaowocowało znacznym wzrostem tworzenia grup samopomocy (SHG) i zapewnieniem pomocy finansowej. Kluczowe dane liczbowe wskazują na znaczny wzrost liczby grup samopomocy (SHG) wyposażonych w fundusz odnawialny (RF) i wspólnotowy fundusz inwestycyjny (CIF) na przestrzeni lat (Parida i Sinha, 2010). Wdrożenie NRLM z powodzeniem przyczyniło się zarówno do integracji społecznej, jak i finansowej. Jak pokazano w Tabeli 1, wzrost SHG był szczególnie imponujący po wprowadzeniu NRLM w 2011 roku. Szybki wzrost liczby SHG z 0,88 lakh w 2010 r. do

introduction in 2011. The rapid increase in the number of SHGs from 0.88 lakh in 2010 to 35.94 lakh in 2020 (Figure 1) highlights the reach and success of the mission in mobilizing rural communities. Financial inclusion also saw a similar trend, where SHGs receiving Revolving Fund (RF) and Community Investment Fund (CIF) surged significantly post-2011 (Figure 2).

To enhance the effectiveness of NRLM implementation and empower rural households further, recommendations include strengthening capacity building, improving access to financial services through digital means, promoting sustainability of SHGs, implementing robust monitoring and evaluation mechanisms, and fostering collaboration and partnerships with relevant stakeholders (Tiwari, 2017).

By prioritizing these strategies, NRLM can increase its impact on social and financial inclusion, ultimately contributing to sustainable development and improved well-being for rural communities in India.

35,94 lakh w 2020 r. (Rysunek 1) podkreśla zasięg i sukces misji w mobilizowaniu społeczności wiejskich. Podobny trend zaobserwowano również w zakresie włączenia finansowego, gdzie SHG otrzymujące Fundusz Rewolwingowy (RF) i Fundusz Inwestycji Wspólnotowych (CIF) znacznie wzrosły po 2011 r. (Rysunek 2).

Aby zwiększyć skuteczność wdrażania NRLM i wzmocnić pozycję wiejskich gospodarstw domowych, zalecenia obejmują wzmocnienie budowania potencjału, poprawę dostępu do usług finansowych za pomocą środków cyfrowych, promowanie zrównoważonego rozwoju SHG, wdrażanie solidnych mechanizmów monitorowania i oceny oraz wspieranie współpracy i partnerstw z odpowiednimi zainteresowanymi stronami (Tiwari, 2017).

Nadając priorytet tym strategiom, NRLM może zwiększyć swój wpływ na integrację społeczną i finansową, ostatecznie przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju i poprawy dobrobytu społeczności wiejskich w Indiach.

References:

1. Banerjee, S., Alok, S., George, B. (2020). Determinants of Women Empowerment as Measured by Domestic Decision-Making: Perspective from a Developing Economy. *Advanced issues in the economics of emerging markets* 27,1-12. <https://doi.org/10.1108/S1571-038620200000027001>
2. Das, D. K. (2020). Role of National Rural Livelihood Mission (Nrlm) on Cost of Living Standard of the Scheduled Caste Communities at Dhemaji and Lakhimpur District of Assam, *International Journal of Research - Granthaalayah*, 8(4), 119-26. <https://doi.org/10.29121/granthaalayah.v8.i4.2020.16>
3. Dinesha, T. (2017). Social Inclusion and Self-Help Groups: Myth or Reality? *SSRN Electronic Journal*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3030602>
4. Gothwal, P., Siwach, M. (2023). Livelihood Promotion Through National Rural Livelihood Mission: Path Ahead. *International Journal of Business Management & Research*, 13(1), 98-104.
5. Ishtiyag, S. Mazhar, S. (2019). Status of Microfinance Outreach in Indian State of Uttar Pradesh, *International Journal of Management Studies*, 6(6), 44-52. <http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v6si6/07>
6. Kumar, Y., Doharey, R. K., Meena, N. R., Yadav, V., Verma, A., Kumar, G. (2023). A Study on Personal Demographic Traits of Self-help Group Members (SHG) under National Rural Livelihood Mission (NRLM) in Lakhimpur Kheri District of Uttar Pradesh, India. *Asian Journal of Agricultural Extension, Economics & Sociology*, 41(10), 951-958. <https://doi.org/10.9734/ajaees/2023/v41i102248>
7. Nagaraj, N., Chandrakanth, M. G., Acker, D., Chengappa, P. G., Shruthi, H. R., Yadava, C. G., Kanwar, R. (2009). Economic performance of Self Help Groups in Karnataka with special reference to Venkatanahalli in South India. *Indian Journal of Agricultural Economics*, 64(4), 604-617. <http://dx.doi.org/10.22004/ag.econ.204659>
8. Nandal, S., Hooda, S. (2015). Progress and Performance of Self-Help Groups in Haryana, *International Research Journal of Commerce Arts and Science*, 6(10), 82-93. <https://doi.org/10.32804/CASIRJ>
9. Parida, P. C., Sinha, A. (2010). Performance and Sustainability of Self-Help Groups in India: A gender Perspective. *Asian Development Review*, 27(01), 80-103. <https://doi.org/10.1142/S0116110510500034>
10. Sarkar, S., Lakra, S., Gupta, P. R. K. (2024). Effectiveness of National Rural Livelihood Mission schemes on the Performance of Self-help Groups. *International Journal of Process Management and Benchmarking*, 16(1), 19-35. <https://doi.org/10.1504/IJPMB.2024.135750>
11. Singh, A., Kundu, S. (2021). National Rural Livelihood Mission: Empowering Women in India. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(7), 7498-7509.

12. Suryavanshi, P, Agrawal, A. (2023). Public Sector Banks and the Deendayal Antyodaya Yojana-National Rural Livelihood Mission (DAY-NRLM): Assessing their Role in Rural Financial Inclusion in Sagar District of Madhya Pradesh, *International Journal for Multidisciplinary Research*, 5(6), 1-11. <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2023.v05i06.9568>
13. Tiwari, M. (2017). Effectiveness of National Rural Livelihood Mission in Mirzapur District, Uttar Pradesh: An Evaluation. *Interaction*, 35(3), 16-26.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl>) allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.